

УДК 342.56
DOI

С. О. Халюк
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного права та прав людини
Національної академії внутрішніх справ
orcid.org/0000-0003-1338-5117*

СТРУКТУРА КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ ВИЩОЇ РАДИ ПРАВОСУДДЯ: ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

У статті розглянуто загальнотеоретичні аспекти, пов'язані з конституційно-правовим статусом Вищої ради правосуддя. Здійснено аналіз доктринальних джерел юридичної науки, які стосуються структури конституційно-правового статусу.

Наголошено на тому, що на шляху розбудови демократичних засад існування громадянського суспільства Україна має неухильно дотримуватися світових і європейських стандартів. Розвиток і становлення суверенної та незалежної держави неможливий без розвитку системи національного права, місцевого самоврядування, формування демократичних державних інституцій.

Розвиток подій останнього часу в Україні свідчить про надзвичайно важливу роль і значення суду. Пріоритетними завданнями судової гілки влади були і залишаються надійний захист конституційних прав і свобод людини, а також законність і правопорядок у державі.

Констатовано, що за сучасних умов демократичні держави створюють у своїй конституційній структурі державного апарату незалежний орган юстиції, здатний забезпечити судову систему високопрофесійними суддями задля панування у державі принципів законності та дотримання прав і свобод людини та громадянина. Таким органом в Україні є Вища рада правосуддя. Формування конституційно-правового статусу цього органу триває дотепер, тож його визначенню відводиться значна увага як наукової спільноти, так і юристів-практиків. Це зумовлюється тим, що вітчизняне законодавство містить достатньо конкретні положення про порядок формування, кількісний та організаційний склад Вищої ради правосуддя та водночас – окремі спірні положення стосовно деяких її повноважень.

Ключові слова: статус, структура, правовий статус, конституційно-правовий статус, Вища рада правосуддя.

Khaliuk S. O. STRUCTURE OF CONSTITUTIONAL AND LEGAL STATUS OF THE HIGH COUNCIL OF JUSTICE: GENERAL-THEORETICAL ASPECT

The article considers the general theoretical aspects related to the constitutional and legal status of the High Council of Justice. The analysis of doctrinal sources of legal science concerning the structure of the constitutional and legal status is carried out.

It was stressed that in order to build the democratic foundations of civil society, Ukraine must strictly adhere to world and European standards. The development and formation of a sovereign and independent state is impossible without the development of a system of national law, local self-government, and the formation of democratic state institutions.

Recent developments in Ukraine have demonstrated the extremely important role and importance of the court. The priority tasks of the judiciary have been and remain reliable protection of constitutional human rights and freedoms, as well as law and order in the state.

It is stated that in modern conditions democratic states create in their constitutional structure of the state apparatus an independent body of justice capable of providing the judiciary with highly professional judges in order for the state to rule the rule of law and respect human and civil rights and freedoms. Such a body in Ukraine is the High Council of Justice. The formation of the status of this body holds to this day. Therefore, the determination of the constitutional and legal status of the High Council of Justice is given considerable attention by both the scientific community and practicing lawyers. This is due to the fact that domestic legislation contains quite specific provisions on the formation, quantitative and organizational composition of the High Council of Justice. At the same time, it should be recognized that the current national legislation contains some controversial provisions regarding certain powers of the High Council of Justice.

Key words: status, structure, legal status, constitutional and legal status, High Council of Justice.

Постановка проблеми. Черговий етап конституційної та судової реформ, реалізований Верховною Радою України у 2016 р., започаткував трансформаційні процеси окремих державних органів. Зокрема, було передбачено створення нового органу – Вищої ради правосуддя, який на постійній основі повинен забезпечувати незалежність судової влади та її функціонування на засадах відповідальності та підзвітності перед суспільством. Необхідно відзначити, що від початку створення Вищої ради юстиції та до фактичного

її перезапуску як Вищої ради правосуддя триває наукова дискусія щодо правового статусу цього конституційного органу. Значною мірою це зумовлено необхідністю демократизації суспільного життя і реалізацією ідеї правової державності, правового демократичного суспільства та відповідним спрямуванням діяльності державних органів. Феномен правової держави розглядається як реальне втілення конституційної державності, в основі якої лежить прагнення захистити людину від державного терору, штучної опіки з боку органів

влади, гарантувати індивідуальну свободу особи та її основні права. Тому важливим залишається питання визначення конституційно-правового статусу державного органу [1, с. 28].

Потрібно констатувати, що Вища рада правосуддя за новим законодавством про судоустрій і статус суддів стала єдиним органом, уповноваженим ухвалювати рішення щодо призначення та звільнення суддів, переведення їх до інших судів, застосування до них заходів дисциплінарної відповідальності та інших кадрових питань. Суттєве збільшення повноважень Вищої ради правосуддя порівняно з попередницею – Вищою радою юстиції – істотно змінило конституційно-правовий статус, а отже, і роль цього органу у системі судової влади порівняно з попередніми роками його діяльності. Це зумовило нову хвилю уваги до нього з боку наукового співтовариства, котре зосередилося на актуальних питаннях функціонування Вищої ради правосуддя [2, с. 219].

Вищевказане сприяє дослідженню особливостей функціонування Вищої ради правосуддя як оновленого вищого органу суддівського врядування та є особливо актуальною темою сьогодення, адже удосконалення організації та діяльності цього органу повинне мати належне теоретико-прикладне підґрунтя.

Ступінь розробки проблеми. Вища рада правосуддя (юстиції) неодноразово ставала об'єктом наукових досліджень, які торкалися окремих аспектів її правового статусу. Серед науковців, котрі розглядали у своїх працях Вищу раду юстиції, а потім і Вищу раду правосуддя, можна назвати В.Д. Бринцева, О.В. Гончаренка, В.В. Долежана, В.О. Євдокимова, Р.В. Ігоніна, В.М. Колесниченко, Ю.О. Костіну, В.В. Кривенка, О.Л. Марчука, І.В. Назарова, В. Нора, Ю.Є. Полянського, С.В. Прилуцького, В.І. Татькова, В.І. Шишкіна, М.І. Хавронюка та ін.

Також варто згадати доробок фахівців теорії держави та права, окремих галузевих наук і вчених-конституціоналістів, які здійснювали науково-теоретичну розробку проблем правового статусу та його змістового наповнення, серед них – М.О. Баймуратов, О.В. Батанов, Н.А. Богданова, В.М. Висоцький, Б.Н. Габричидзе, І.І. Дахова, В.М. Корельський, В.М. Кравчук, О.В. Кульчицька, О.В. Малько, О.В. Марцеляк, Н.Р. Нижник, М.П. Орзіх, О.В. Петришин, В.Ф. Погорілко, О.Ф. Скакун, Ю.М. Тодика, К.В. Тарасенко, В.Л. Федоренко та ін.

Метою статті є напрацювання наукових підходів до конституційно-правового статусу Вищої ради правосуддя та його елементів, що формують його зміст, адже дискусійність питання щодо змісту правового статусу тих чи інших суб'єктів у науковій спільноті є очевидною. Виокремлення змістових елементів конституційно-правового статусу Вищої ради правосуддя дасть можливість

визначити правову природу цього органу і сформулювати пропозиції щодо подальшого удосконалення його статусу.

Виклад основного матеріалу. Отже, слід зазначити, що структура та зміст конституційно-правового статусу розглядаються у юридичній науці стосовно різних суб'єктів конституційного права. У юридичних наукових джерелах стосовно структури конституційно-правового статусу висловлюються різні думки, а це спонукає до їх дослідження у межах вивчення конституційно-правового статусу Вищої ради правосуддя.

Для чіткого визначення конституційно-правового статусу Вищої ради правосуддя необхідно визначити основні елементи цього статусу, адже саме вони утворюють його зміст і дозволяють охарактеризувати будь-який державний орган. У цьому контексті видається вкрай слушною аналогія, яку можна провести із думкою професора В.Л. Федоренка. Він зазначив, що елементи конституційно-правового статусу суддів дають уявлення про їхнє функціонування у межах механізму реалізації системи функцій судів, «ці елементи є своєрідним юридичним інструментарієм, який визначає ефективність роботи механізму функціонування судової влади в Україні» [3, с. 66].

На думку В.М. Кравчука, дослідження категорії «конституційно-правовий статус» часто має фрагментарний характер і застосовується до окремих суб'єктів конституційно-правових відносин, тому науковець пропонує конституційно-правовий статус як категорію сучасного конституційного права інтерпретувати як систему закріплених Конституцією та законами України фундаментальних і невідчужуваних прав, свобод та обов'язків людини і громадянина, а також сукупність повноважень органів державної влади та місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб у різних сферах суспільних відносин [4, с. 140].

У свою чергу, В.О. Лучін зводить поняття статусу до конституційної правосуб'єктності [5, с. 119], В.А. Рижов – до загальних прав, котрі визначають правосуб'єктність, та основних прав і обов'язків, невід'ємних від осіб, органів і організацій [6, с. 20]. Слід також зазначити, що деякі вчені відносять до елементів правового статусу, крім правосуб'єктності, також принципи, компетенцію, відповідальність [7, с. 46].

За іншого підходу ускладнення та змістове розширення статусу здійснюється за рахунок включення у нього інших елементів, які розрізняються залежно від виду суб'єкта, статус котрого досліджується. Так, конструкція конституційного статусу державних органів, запропонована Б.М. Габричидзе, включає такі елементи: 1) політичну та державно-правову характеристику органу держави; 2) місце різних видів органів у загальнодержавній системі, диференціацію

систем, підсистем і видів органів, їх співвідношення; 3) основи взаємовідносин органів між собою; 4) важливі принципи організації та діяльності державних органів; 5) основи компетенції; 6) види правових актів державних органів [8, с. 11]. О.М. Ващук відзначає, що основними елементами конституційно-правового статусу громадських організацій є їхні права й обов'язки, правоздатність, дієздатність, гарантії їх діяльності та юридична відповідальність [9, с. 322–323].

В.М. Висоцький до структури конституційно-правового статусу політичних партій включив такі елементи: конституційну правосуб'єктність; принципи діяльності; права й обов'язки; гарантії їх діяльності; конституційно-правову відповідальність [10, с. 6]. О.В. Кульчицька, досліджуючи конституційно-правовий статус депутатських фракцій Верховної Ради України, виділяє такі його елементи: правосуб'єктність (легітимацію в нормативно-правових актах, соціальне призначення, поняття, ознаки, порядок формування, склад і структуру, припинення повноважень), конституційно-правові принципи, повноваження, діяльність і відповідальність [11, с. 13–14].

Професор О.В. Марцеляк, розглядаючи конституційно-правовий статус омбудсмана, говорить про основні та неосновні елементи конституційно-правового статусу. Так, до основних він зараховує загальну правоздатність, права, обов'язки та гарантії діяльності, до неосновних – форми і принципи діяльності та відповідальність [12, с. 86]. Схожим чином розуміє структуру конституційно-правового статусу суддів В.М. Кравчук, зазначаючи, що конституційно-правовий статус суддів є сукупністю взаємозумовлених складових елементів (принципів, прав, свобод, обов'язків, гарантій etc.), які сприяють розкриттю ролі та значення судді у суспільстві та державі. Розмежовано основні (правосуб'єктність суддів, їх права й обов'язки, принципи правового статусу суддів, а також юридичну відповідальність суддів) і додаткові (вимоги, що висуваються до суддів; призначення на посаду судді; присягу суддів; кваліфікаційний рівень суддів; суддівський розсуд; звільнення суддів із посади та припинення їх повноважень; гарантії діяльності суддів; правовий і соціальний захист суддів, їх матеріальне забезпечення) групи елементів конституційно-правового статусу суддів [13, с. 16].

Досліджуючи конституційно-правовий статус Ради національної безпеки й оборони України, К.В. Тарасенко виділяє такі елементи цього статусу: генезу, поняття, ознаки, принципи, порядок формування, склад і структуру, повноваження, форми і методи діяльності та відповідальність відповідного органу державної влади [14, с. 12].

Достатньо широко статус посадової особи на прикладі Генерального прокурора України трак-

тує О.Р. Михайленко. Він включає до його структури, окрім повноважень і відповідальності, такі елементи, як: громадянство, правосуб'єктність, компетенція, законні інтереси, функції, принципи діяльності, правові норми, що регламентують статус [15, с. 21].

Водночас варто звернути увагу на позиції окремих вчених, які розглядали зміст конституційно-правового статусу Вищої ради правосуддя. В.М. Кравчук приділив увагу проблемним аспектам конституційно-правового статусу Вищої ради правосуддя, запропонувавши такі його елементи, як склад, порядок формування та повноваження [16, с. 20]. У свою чергу, Ю.О. Косткіна визначила це поняття як складну комплексну категорію, що охоплює нормативно закріплений обсяг компетенції цього суб'єкта, мету, завдання і функції його діяльності, а також визначає особливості взаємодії Вищої ради правосуддя з іншими суб'єктами права та місце цього органу в системі органів державної влади [17, с. 4].

О.А. Боровицький зазначає, що конституційно-правові засади організації діяльності Вищої ради правосуддя характеризуються декількома положеннями, які розглядаються у сукупності. До них автор відносить основні принципи організації та діяльності Вищої ради правосуддя, їх гарантії, функції та повноваження вказаного органу, особливості його формування, структуру Вищої ради правосуддя та процедурні питання [18, с. 78].

Висновки. Узагальнений аналіз доктринальних джерел, присвячених дослідженню елементів конституційно-правового статусу, дозволяє умовно виділити два підходи: вузький і широкий. Прихильники вузького підходу відносять до нього лише права й обов'язки (стосовно особи) або компетенцію (стосовно органів і деяких інших суб'єктів). За широкого підходу науковці доповнюють характеристику статусу складниками, які можуть навіть не включатися до нього як структурні елементи, хоча підкреслюється тісний взаємозв'язок зі статусом. Враховуючи думки вчених щодо поняття конституційно-правового статусу Вищої ради правосуддя, можемо запропонувати такі його елементи: 1) правосуб'єктність (легітимацію у нормативно-правових актах, соціальне призначення, поняття, ознаки, порядок формування та припинення діяльності або повноважень); 2) конституційно-правові принципи; 3) повноваження (права, свободи, обов'язки, законні інтереси); 4) гарантії. Вважаємо, що саме за такого розуміння елементного складу конституційно-правового статусу Вищої ради правосуддя можна говорити про повноту дослідження відповідного статусу.

Отже, Вища рада правосуддя, як і відповідні органи зарубіжних країн відіграє важливу роль у забезпеченні незалежності та самостійності

судових органів. Фактичною метою її створення є необхідність захисту судових органів і суддів у процесі просування по службі від зовнішнього політичного тиску. Більше того, крім основної функції щодо забезпечення незалежності суддів, дедалі більшій кількості таких органів надаються широкі повноваження у сфері підвищення ефективності та якості правосуддя і раціоналізації системи відправлення правосуддя, управління судовою системою і вирішення бюджетних питань. Вища рада правосуддя не є винятком, а тому удосконалення та реформування її конституційно-правового статусу триватиме.

Література

1. Глущенко С.В. До питання про конституційно-правовий статус державного органу. *Адвокат*. 2012. № 6. С. 28–33.
2. Демидюк О.Б. Модель організації Вищої ради правосуддя: теоретико-прикладний аналіз. *Юридичний вісник*. 2020 № 2. С. 219–225.
3. Федоренко В.Л. Конституційно-правовий статус суддів судів загальної юрисдикції. *Часопис Київського університету права*. 2005. № 3. С. 63–69.
4. Кравчук В.М. Конституційно-правовий статус як проблема теорії конституційного права. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2010. № 14 (ч. 1). С. 138–141.
5. Лучин В.О. Конституционные нормы и правоотношения : учебное пособие. Москва : Закон и право «ЮНИТИ», 1997. 159 с.
6. Конституционное (государственное право) зарубежных стран : в 4 т. / отв. ред. Б.А. Страшун. Москва : Издательство БЕК, 2000. Т. 1–2. 784 с.
7. Дахова І.І. Структура конституційно-правового статусу уряду. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2007. № 13. С. 38–46.
8. Габричидзе Б.Н. Конституционный статус органов Советского государства. Москва, 1982. 435 с.
9. Ващук О.М. Конституційно-правовий статус громадських організацій України. *Держава і право*. 2003. № 22. С. 320–326.
10. Висоцький В.М. Структура конституційно-правового статусу політичних партій. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2015. № 1. С. 3–6.
11. Кульчицька О.В. Конституційно-правовий депутатських фракцій Верховної Ради України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Київ, 2009. 23 с.
12. Марцеляк О.В. Основні елементи конституційно-правового статусу омбудсмена. *Підприємництво, господарство і право*. 2003. № 11. С. 85–88.
13. Кравчук В.М. Теоретичні основи конституційно-правового статусу суддів в Україні : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.02. Ужгород, 2020. 35 с.
14. Тарасенко К.В. Конституційно-правовий статус Ради національної безпеки і оборони України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Київ, 2010. 21 с.
15. Михайленко О.Р. Статус Генерального прокурора України: історія, теорія і сучасність. *Юридична Україна*. 2003. № 2. С. 20–25.
16. Кравчук В.М. Проблемні аспекти конституційно-правового статусу Вищої ради правосуддя. *Актуальні питання публічного та приватного права*. 2016. № 3 (14). С. 19–26.
17. Косткіна Ю.О. Правовий статус Вищої ради правосуддя : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10. Київ, 2018. 20 с.
18. Боровицький О.А. Конституційно-правові засади діяльності Вищої ради правосуддя : дис. ... докт. філософ. «Право» (081) / Донецький національний університет імені Василя Стуса. Вінниця, 2020. 247 с.